

ШКІЦИ ДО НАУКОВОЇ БІОГРАФІЇ ОЛЕКСІЯ КУНДЗІЧА. ПЕРІОД ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті йдеться про останній період творчої активності Олексія Кундзіча (1947-1964 рр.) – період активної перекладознавчої діяльності. Проаналізовано внесок письменника і перекладача у розвиток теорії і практики перекладу. Акцентовано на перекладознавчих теоретичних положеннях, що їх розробив та послідовно дотримувався у власній діяльності О. Кундзіч, умовах та особливостях його перекладацької праці.

Ключові слова: перекладознавча діяльність, теорія і практика перекладу, теорія художнього перекладу, класичний переклад, принципи .

Чималий період свого життєвого і творчого шляху – майже 17 років – Олексій Кундзіч присвячує виключно художньому перекладові В. Белінського, В. Біль-Білоцерковського, М. Бубеннова, М. Горького, Т. Драйзера, В. Катаєва, В. Кетлінської, Л. Леонова, М. Лермонтова, М. Лєскова, В. Панової, К. Треньова, І. Тургенєва, Л. Толстого, Г. Успенського. Частину творів цих митців було перекладено впродовж десятиліття, що передувало остаточній творчій кризі, але більшість творів О. Кундзіч перекладає саме в останні сімнадцять років свого життя.

Григорій Костюк відзначав: «Перестав писати і став... перекладачем. Але не просто звичайним ремісником, а першорозрядним законодавцем. І зрозуміло, бо це в його натурі: цій роботі він віддав усю творчу пристрасть. За десятиріччя він створив цілу школу культурних перекладачів. Він науково-теоретично в своїй книжці «Дієзи в ключі!» обґрунтував принципи художнього перекладу. Своєю практикою і теорією він назавжди вбив різних «буквалістів», «підрядківців» та інших халтурників, що розпаношились були в українській перекладній літературі. Це було визнано заслугою Кундзіча такими знавцями цієї справи, як М. Рильський та ін. Олексій Кундзіч проробив велетенську працю. Він дав українською мовою класичний переклад «Війни і миру» Л. Толстого та десятки томів творів інших російських письменників. Все це, без сумніву, велика заслуга. Але цим ніколи не виправдати того трагічного факту, що під впливом поліційних цензурних наглядців талановитий новеліст у розквіті творчих сил змушений був замовкнути назавжди» [4, 351]. Про причини, що змусили письменника свідомо зректися власного творчого кредо, далеко не всі друзі О. Кундзіча наважувались тоді міркувати вголос. Так, за два роки по смерті письменника Л. Первомайський обережно писав: «Не знаю, що сталося, що призвело до того, що Олексій Леонардович так рано відійшов від прямої творчості і цілком віддався перекладацькій діяльності. Про це можна тільки жалкувати» [8, 164].

Починаючи з 1946 року виходять перекладені О. Кундзічем із російської¹ «Син полку» В. Катаєва, «Біла береза» М. Бубеннова, «Ясний берег» В. Панової, твори М. Лєскова, «Любов Ярова» К. Треньова та ін. Відтоді регулярно почали з'являтися п'єси, повісті, романи, поезії, з якими український читач знайомився в його майстерному перекладі. О. Кундзіч переклав «Війну і мир» Л. Толстого в чотирьох томах, «Герой нашого часу» М. Лермонтова, «Заповіт» і «Російський ліс» Л. Лєонова, «Вибрані твори» М. Лєскова, «Інакше жити не можна» В. Кетлінської, «Зикови» М. Горького, «Нахлібник» І. Тургенева, літературні статті В. Белінського. Критика віднесла ці переклади до видатних зразків перекладацької культури і майстерності. А український переклад епопеї «Війна і мир» визнано працею, «...яку з усіх поглядів можна назвати творчим подвигом!» [2, 271].

Навіть практично переставши писати нові художні твори, О. Кундзіч лишився патріотом української словесності. «Багато сил він віддав на боротьбу за чистоту української мови, – пише дружина. – Переживав, коли чув, як по радіо чи по телевізору потворять, перекручують наші слова, вирази. Цьому питанню присвятив не одну статтю». Ірина Савенко пригадує одну зі своїх бесід із О. Кундзічем, під час якої вона наголосила, що переклади, безумовно, потрібні, але для талановитого письменника – «це не своє, це другорядне», на що почула у відповідь не лише сумніви у «другорядності» професійної перекладацької справи, а й гірке зізнання: «не своє – так, але це «не своє» все ж таки друкували, і це давало мені змогу існувати. А своє...» [9, 7]. І. Савенко наводить і приголомшливий щоденниковий запис, зроблений Кундзічем 23 лютого 1959 р., який вважає свідченням того, як місія талановитого художника слова була обірвана жорстокими утисками сталінських часів: «Здається, – це взагалі формула моєї письменницької трагедії: мене не вистачило на те, щоб реалізувати самого себе в творчості» [9, 7].

Зиновій Біленко у спогадах згадує про одне незвичайне засідання в Спілці письменників, зініційоване О. Кундзічем у квітні 1955 року: це була спільна творча робота спілчанської секції художнього перекладу, яку очолював Олексій Леонардович. Кілька годин присутні колективно шукали найадекватніших українських відповідників до ідіом М. Салтикова-Щедріна, радилися, дискутували, обговорювали різні варіанти перекладу того чи іншого фрагмента з повісті «Сучасна ідилія», і це був чудовий і наочний повчальний урок для інших українських перекладачів [1, 100].

Олексій Кундзіч – автор кільканадцяти статей з теорії та практики перекладу. Це передусім «Дієзи в ключі!» (1945), «Деякі питання перекладу творів Л. М. Толстого» (1953), «Українсько-російський словник» (1953), «Перекладацька мисль і перекладацький недомисел» (1954), «Про дружбу і

¹ М. Шумило наполягає, що за переклади О. Кундзіч взявся «тимчасово», ніколи раніше не думаючи, що йому доведеться виступати не лише перекладачем-практиком, а й теоретиком художнього перекладу: «Та за що б він не брався, він усе робив сумлінно, продумано» [11, 152].

зарозумілість» (1955), «Стан художнього перекладу на Україні» (1956), «Не втрачайте відчуття народу» (1956), «Питання залишається актуальним» (1957), «Увага! На горизонті редактор!» (1959), «До видання повістей Т. Г. Шевченка українською мовою» (1963), «Організаційні і творчі проблеми перекладу» (1964), «Перекладацький блокнот» (1964). Ці його перекладознавчі тексти, поряд із іншими, друкувалися в книжках «Діези в ключі! Про мову і переклад» (1956), «Слово і образ» (1966), «Творчі проблеми перекладу» (1973), – два останніх посмертних видання упорядкувала і підготувала дружина. О. Кундзіч виступав у своїх статтях проти буквализму, механічного копіювання і калькування при перекладі російських оригіналів; проти відмови бездарних і малоосвічених перекладачів та надто пильних редакторів від традицій українського перекладу, силоміць перерваних, напівзабутих або й просто викорінюваних у ті роки; проти засмічення української мови російською лексикою, невластивими українській мові фразеологізмами, канцеляризмами; проти довільних переробок художніх творів «братніх народів» поверховими перекладачами, необізнаними з багатовіковою культурою цих народів; проти всіх форм перекладацького дилетантизму; проти деградації українського перекладу в цілому. Маємо всі підстави наголосити слідом за В. Коптіловим, що на початку 1950-х років О. Кундзіч був «чи не єдиним українським письменником, який прагнув теоретично осмислити проблеми прозаїчного перекладу» [3, 283]. Формулюючи перекладознавчі теоретичні положення, Кундзіч доводив їх життєвість практикою своїх перекладів, і навпаки, – вдалі розв'язання завдань були ґрунтом для теоретичних висновків, які він так обстоював у статтях.

У 1951 році останнім прижиттєвим виданням оригінальної прози стала невелика книжка «Повісті і оповідання», що вміщувала такі твори: «Біля великих джерел», «Верховинець», «Сила гніву», «Фатум», «Пісня», «Тоня з механічного», «Скульптор», «Професор», «Лист», «Почуття висоти», «Фотограф», «Тіні старого бору», «Ой, ти, Галю», «Листи з нового млина», «Осінній етюд», «Шум часу». Цього ж року у Києві виходить збірка О. Кундзіча «У великих истоков» російською мовою з авторизованим перекладом, до якої увійшли майже ті ж твори: «У великих истоков», «Песня», «Тоня из механического», «Творчество», «Письмо», «Профессор» (перекладені О. Кундзічем), «Осенний этюд», «Юность», «Письма с новой мельницы», «Шум времени», «Чувство высоты», «Фотограф», «Сила гнева», «Фатум», «Ой ты, Галю!», «Тени старого бора», «Верховинец» (у перекладі Т. Стах і А. Островського).

1955 рік для Кундзіча-перекладача був напруженим і сповненим працею. Він перекладає «Російський ліс» Леоніда Леонова, відгукується на щойно опубліковану повість Олесея Гончара «Щоб світився вогник», готує до друку збірку статей про мову і про переклад «Діези в ключі!» та працює над доповіддю про стан художнього перекладу в Україні до республіканської наради, призначеної на початок 1956 року.

Попри своє «мовчання» на теренах малої прози² О. Кундзіч намагався уважно стежити за поточною новелістикою. Повз його увагу не проходило жодне з дійсно цікавих оповідань, оскільки він прискіпливо перечитував твори своїх колег-прозаїків, писав рецензії, частину з яких вміщено у книзі «Слово і образ», відстоював чистоту української мови, відсіювання з нашої мови штучно нав'язаних «інтернаціональних» слів і виразів. Проте письменник відчував ностальгію за своїм новелістичним покликанням і з гіркотою занотував у блокноті: «Працюючи, я мучусь. Завжди я писав запоем – захоплювався і мучився день і ніч. Тепер у мене нема сили мучитись. І я побачив: письменник потребує моральної і фізичної снаги найперше для того, щоб мати за чим мучитись» [5, 96].

Кілька останніх років життя Олексій Леонардович очолював секцію художнього перекладу Спілки письменників України. У вересні 1963 року з групою делегатів Конгресу Міжнародної федерації перекладачів він перебував у Югославії, де його вразила «аморфність і нецілеспрямованість їхньої літератури»: він занотував, ознайомившись із поточними творами, що деякі з югославських письменників «мають за ідеал Хлебнікова, а в гіршому разі – модерний формалізм» [7, 101].

Після смерті О. Кундзіча зусиллями родини і друзів було зібрано та видано кілька його книжок. Найпершим посмертним виданням 1966 року стала впорядкована К. А. Городецькою-Кундзіч книга «Слово і образ» – матеріали з питань теорії перекладу, робочі виступи письменника в пресі, на засіданнях Інституту мовознавства, а пізніше, 1973 року, цю книгу було перевидано у Москві російською мовою. У 1967 році видавництво художньої літератури «Дніпро» випустило в серії «Бібліотека української радянської прози» книгу «Шум часу» з передмовою М. Шумила, до якої увійшли найкращі твори з доробку письменника. У 1970 році у Москві вийшла збірка О. Кундзіча російською мовою «Родичи», до якої було включено такі твори: «Родичи», «Ясные ночи», «Железный гость», «Мать», «Шева», «Зеленая калитка», «Дорога на Кременец» (перекладач – В. Россельс), «Верховинец», «Тени старого бора» (перекладач – А. Островський), «Ой ты, Галю!», «Сила гнева» (перекладач – Т. Стах). У 1973 році виходить книга з теорії перекладознавства – «Творчі проблеми перекладу». 1976 року видавництвом «Дніпро» перевидано збірку вибраного «Шум часу». Посмертно чимало фрагментів із незавершених творів О. Кундзіча друкували «Літературна Україна», «Донбас», «Дніпро», «Вінницька правда».

У Спілці письменників України було створено комісію з вивчення творчої спадщини О. Кундзіча, результатом праці цієї ініціативної групи та зусиль вдови К. А. Городецької-Кундзіч стало двотомне видання вибраних творів письменника, здійснене у 1985 р. у видавництві «Дніпро».

У публікації в «Літературній Україні» від 24 червня 2004 р. московський

² Хоча письменник, виходячи з його записів, гостро відчував свою «заборгованість перед читачем» і засвідчував, що під час поїздок по Немирівському району Вінницької області шукав в собі сили плідно працювати в жанрі оповідання [6, 89].

вчений і перекладач І. Шишов запропонував відкрити на шпальтах газети «сторінку імені Олексія Кундзіча під таким-таки заголовком – «Дієзи в ключі!», де б йшлося про дрібні і часом непомітні неоковирності в уживанні нашої мови» [10, 2]. Подібна акція була би гідним вшануванням пам'яті письменника і перекладача.

Олексія Кундзіча не випадково вважають наставником таких видатних українських перекладачів, як Василь Мисик, Степан Ковганюк, Микола Лукаш, Андрій Содомора, Микола Дятленко та ін. Більш того, йому вдалося започаткувати українську школу теоретичного перекладознавства, про що свідчать наукові праці і спогади З. Біленка, В. Коптілова, М. Дятленка – його учнів і послідовників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біленко З. Письменник, перекладач, наставник : до 70-річчя з дня народж. О. Кундзіча / З. Біленко // Прапор. – 1974. – № 4. – С. 100–103.
2. Коптілов В. Олексій Кундзіч – теоретик и практик / В. Коптілов // Коптілов В. Мастерство перевода. – М. : Худ. лит., 1970. – 324 с.
3. Коптілов В. Уроки Кундзіча / В. Коптілов // Живий Олексій Кундзіч : записи в щоденнику, листи, спогади про письменника / упоряд. К. А. Городецька-Кундзіч, Б. Л. Корсунська. – К., 1977. – С. 283–296.
4. Костюк Г. Зустрічі і прощання: спогади : у 2 кн./ Г. Костюк. – Кн.1. – Едмонтон, 1987. – С. 75–76, 248, 252–253, 288, 338–351, 355, 479, 515, 678.
5. Кундзіч О. З блокнота письменника / О. Кундзіч // Живий Олексій Кундзіч: записи в щоденнику, листи, спогади про письменника / упоряд. К. А. Городецька-Кундзіч, Б. Л. Корсунська. – К., 1977. – С. 93–99.
6. Кундзіч О. Марко Вовчок / О. Кундзіч // Живий Олексій Кундзіч : записи в щоденнику, листи, спогади про письменника / упоряд. К. А. Городецька-Кундзіч, Б. Л. Корсунська. – К., 1977. – С. 89.
7. Кундзіч О. Югославія, вересень 1963 р. / О. Кундзіч // Живий Олексій Кундзіч : записи в щоденнику, листи, спогади про письменника / упоряд. К. А. Городецька-Кундзіч, Б. Л. Корсунська. – К., 1977. – С. 100–101.
8. Первомайський Л. З листа / Л. Первомайський // Живий Олексій Кундзіч: записи в щоденнику, листи, спогади про письменника / упоряд. К. А. Городецька-Кундзіч, Б. Л. Корсунська. – К.: Рад. письм., 1977. – С. 164–165.
9. Савенко І. «...мене не вистачило, щоб реалізувати себе у творчості» : зі спогадів про Олексу Кундзіча / І. Савенко // Літ. Україна. – 1997. – 20 лист. – С. 7.
10. Шишов І. «Очистимося від «блїх» / І. Шишов // Літ. Україна. – 2004. – 24 черв. – С. 2.
11. Шумило М. З глибокого джерела / М. Шумило // Живий Олексій Кундзіч: записи в щоденнику, листи, спогади про письменника / упоряд. К. А. Городецька-Кундзіч, Б. Л. Корсунська. – К., 1977. – С. 147–154.

В статье представлен последний период творческой активности Алексея Кундзича (1947-1964 гг.) – период активной переводческой деятельности и его вклад в развитие теории и практики перевода.

Ключевые слова: *переводческая деятельность, теория и практика перевода, теория художественного перевода, классический перевод, принципы.*

The article deals with the last period of creative activity of Oleksiy Kundzich - 1947-1964 years - the period of his intense activity of translation studies and contribution into the development of translation theory and practice.

Key words: *activity of translation studies, translation theory and practice, literary translation, classical translation, principles.*